

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt 6, Sayı 13 (Ağustos 2017), s. 63-70

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut26>

ISSN: 2147 - 590, Samsun- Türkiye

Özgün Makale/ Original Article

Çeliş Tarihi: 23. 06. 2017

Kabul Tarihi: 02. 07. 2017

Kutadgu Bilig Dizinindeki Bir Kelime Hakkında II: *alık* 'kötü, fena' Üzerine

About a Word in the Index of Qutadgu Bilig II: on the alıq 'bad'

Erdem UÇAR*

Öz

Kutadgu Bilig'in neşredilmesinin üzerinden 70 yıl geçmiştir. Bu zaman zarfında, eserin neşri ve dizini hakkında birçok yeni okuma ve anlamlandırma teklifi sunulmuştur. Bu nedenle, neşirdeki sorunlu her kelime hakkında tekrar düşünülmelidir. *Kutadgu Bilig*'deki kelimelerin okunuşu ve anlamlandırılmasında en önemli başvuru kaynağı *Dîvânü Luyati't-Türk*'tür. Metindeki *alık* kelimesinin anlamı hakkında bizden önce birkaç öneri teklif edilmiştir. Makalede bu teklifler değerlendirilecek ve yeni bir anlamlandırma önerisi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *alık, alıq, Kutadgu Bilig, Dîvânü Luyati't-Türk.*

Abstract

It has been over 70 years since *Qutadgu Bilig* was edited. During this time, many new readings and explanations have been presented about this edition and edition's index. In edition every problematic word must be reconsidered. *Dîvânü Luyati't-Türk* is the most important reference source for reading and understanding the words in *Qutadgu Bilig*. Before us several proposals have been made about the meaning of the *alıq* in the text. These proposals will be evaluated and proposed a new explanation.

Key Words: *alıq, alıq, Qutadgu Bilig, Dîvânü Luyati't-Türk.*

Kutadgu Bilig'in neşredilmesinin üzerinden 70 yıl, eserin dizininin neşredilmesinin üzerinden ise 38 yıl geçti. Bu zaman zarfında neşir ve neşrin dizini hakkında birçok yeni okuma ve anlamlandırma teklifi ortaya konmuştur. Bu tekliflerin önümüzdeki yıllarda sürdürülmesi muhtemeldir, zira KB, barındırdığı kelime hazinesi

* İzmir/Türkiye, elmek: merdemu@gmail.com

bakımından oldukça zengin bir eserdir. KB'de her kelimenin yapısı ve anlamı üzerinde düşünmek metnin daha iyi anlaşılması noktasında büyük önem arz etmektedir. KB okumalarını esnasında dikkatimi çeken kelimelerden biri de *alık* olmuştur.

Neşirde *alık* şeklinde yazıçevrimi yapılan kelimenin anlamı KB dizininde şöyle gösterilmiştir: 'boş arzu, geçici arzu, heves, taviz' (Arat 1979: 17). Bu anlamların daha iyi görülebilmesi için, kelimenin KB neşrinde geçtiği yerlere ARAT neşri ve tercümesi üzerinden bakılması faydalı olacaktır. Tercümelerin mukayeselerini yapmak için KB'nin DANKOFF tarafından yapılan İngilizce çevirisi de verilecektir. Kelime, KB neşrinde 1490, 3629 ve 4757. beyitlerinde toplam 3 kez geçmektedir.¹

Beyitler şunlardır:

1. itilsü kılınçı tüzülsü yorık // tusulsu tapugka alınsu *alık* (1947: 1490 [s. 166]) "Tavır ve hareketi makul, muntazam ve iyi ahlaklı, hizmete lâıyk ve *meziyet sahibi olsun*" (1959: 115); "Let him be well trained so that he will acquire *proper habits* and be useful for royal service" (1983: 88).

2. et özke *alık* birme egme boyun // awınçı sakınç ol tileki oyun (1947: 3629 [s. 365]) "Vücuda *taviz verme* ve ona boyun eğme; onun avutması ıstırap, ettiği de hayâ ve hevestir" (1959: 264); "Do not *surrender* to it, then, nor let it have its way. Its sole desire is levity. Its pleasure spells sorrow" (1983: 159).

3. tükel bilse bolmaz kılıklarını // yime alsa bolmaz *alıklarını* (1947: 4757 [s. 476]) "Onların tabiatlarını tamamıyla öğrenmek imkânsızdır; yapacakları *fenalıkları* da önlemek mümkün değildir" (1959: 344); "You can never know all his quirks or foresee all his reactions" (1983: 195).

Şimdi, *alık* kelimesinin KB'nin üç yazmasındaki durumuna bakalım. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, yazmalar kelimenin geçtiği hiçbir yerde bize aynı okuyuş imkânını sunmaz. Kelime, F'de doğru/tutarlı bir şekilde yazılmış, K'da iki yerde doğru/tutarlı olarak yazılmış ve V'de ise kelime hiç anlaşılamamıştır:

No	Neşir	K	V	F	Oran
1490	<i>alık</i>	<i>alık</i> (72/4)	<i>yılık</i> (60/9)	<i>alık</i> (117/14)	3/2
3629	<i>alık</i>	<i>ıka~ayka</i> (212/9)	<i>ayık</i> (103/22)	<i>alık</i> (265/3)	3/1
4757	<i>alıklarını</i>	<i>alıklarını</i> (281/16)	<i>alıklar yarı</i> (134/40) ²	<i>alıklarını</i> (342/12)	3/2

KB neşrinde K ve F'nin tanıklığı ile *alık* kabul edilmiştir. Buradaki *alık*'ın anlamlandırılması hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Bu görüşleri sırasıyla gösterelim:

1. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da 3629 ve 4757. beyitteki *alık*'lar *alık* (I) maddesinde 'heves, arzu, kapris' anlamında gösterilmiş ve 3629. beyitteki *alık bir-* için 'hoş görmek, yüz vermek, arzulamak' anlamı verilmiştir (Nadalyayev 1969: 35b).

¹ RADLOFF, V ve K'yi esas alarak hazırladığı neşrinde kelimeyi hiç anlamamış, hatta 1490. beyitteki *alık*'ı da K yazmasında yanlış okumuştur. Krş. 1910: 138.

² V'nin yazıcısı, kelimenin altına Arap harfleriyle Farsça şu kelimeyi yazmıştır: *nihâdqşân*. Krş. *nihâdq* 'placed, appointed' (Steingass 1892: 1437b) ve *şân* 'their' (Steingass 1892: 725b). V'nin yazıcısının satırlarında kaydettiği notlar ne kadar güvenilirlerdir? KB'nin yazmaları arasında V yazması en kötü olanıdır. Yazma hakkında bilgi için bk. Arat 1947: XXXIII-XXXIV.

2. CLAUSON, KB'den sadece 4757. beyitteki *alık*'ı sözlüğüne almış ve yime alsa bolmaz *alıklarını* mısrasını 'or it is impossible (...) to accept his habits (?)' ile tercüme etmiştir (1972: 135b-136a), ancak kendisi tercümesinden emin değildir. Anlaşılan CLAUSON kelimeyi tam anlayamamış, belki de KB'deki diğer *alık*'ları sözlüğüne bu nedenle dâhil etmemiştir.

3. KB'nin dizininde kelime için 'boş arzu, geçici arzu, heves, taviz' anlamları gösterilmiştir (Arat 1979: 17).

4. TEZCAN, V'deki Farsça satırlı *nihādāqşān* notuna dayanarak kelimenin 'alışkanlık' anlamının kesin olduğuna dikkat çekmiş ve KB dizininde anlamın düzeltilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, 1490. beyitteki *alık alın*'ı 'alışkanlık edinmek', 3629. beyitteki *alık bir*- 'alışkanlık yerleştirmek' anlamında düşünmüştür. Ona göre, Türkiye Türkçesindeki *alış-* ve *alışkan* kelimeleri *alık*'ın türevleri olmalıdır (1981: 28-29).

5. *Old Turkic Word Formation*'da *alık* için 'habits' anlamı verilmiş ve kelimenin *alı-* 'to take' fiil kökünden türemiş olabileceği belirtilip TEZCAN gibi kelimenin Osmanlıca *alışkanlık* ile mukayese edilebileceği ifade edilmiştir. Kelimenin kökü *alı-* için bk. Erdal 1979: 113. Eski Türkçede bu fiil kökünden *almır*'ın 'greed' türetildiği iddia edilmiştir. Ayrıca KB'de üç yerde de kelimenin anlamının 'alışkanlık' olabileceği söylenmiştir (1991: 227).

KB'de üç yerde görülen *alık*'ın Eski Türkçede 'kötülük, zarar, dezavantaj' (Röhrborn 2015: 89) anlamındaki *alık~alığ* olabileceğini tahmin ediyorum.

Bu kelime, *Uigurisches Wörterbuch*'a göre sadece bir yerde rastlanır. *Xuanzang Biyografisinin* VII. cildinde kelime şöyle geçmektedir: tenşegey mu olar yég *alığ* üze (Röhrborn 1991: 130 [s. 26-27]).³ Uygurca metindeki *alığ*, Çince 劣 (= *Taishō* 2053 50 257b21) *lie* 'inferior, bad, vile, vicious' (G: 7101 [s. 891a]) karşılığındadır.

ZIEME, *alığ*'ın Eski Uygurcada tanıklandığı iki yeri daha tespit etmiştir (2011: 281). İlki Mani çevresine ait Runik harfli metinde geçer: *alığ* ['LG] 'bad' (Zieme 2001: 213-214). Diğeri de Ch/U 8186 numaralı fragmanın arka yüzünün 13. satırında geçer: *alığ* yavız yıd 'schlechte, unangenehme Düfte'. Bununla beraber, kelime Berliner Turfantexte serisinin XXXVIII. cildinde de geçmektedir (Kasai 2017: Ky 3 [s. 288]). Dolayısıyla, *alık~alığ*'ın Eski Uygurcada şimdiye değin dört yerde tanıklandığını söyleyebiliriz.

Drevnetyurkskiy Slovar'da *alığ* için 'kötü, fena' anlamı verilmiştir (Nadalyayev 1969: 35a).

CLAUSON, *alığ* için 'bad, crazy, stupid, mad' (1972: 135b) gibi anlamları göstermiştir.

Old Turkic Word Formation'da *alığ* 'bad' ve *alık*'ın farazî ortak **alı-* fiiline dayandığı belirtilmiştir (Erdal 1991: 645), ancak Eski Uygurcada *alık*- 'zalim olmak, vahşi olmak' fiili sadece bir yerde geçmektedir (Röhrborn 2010: 46). DLT'de *alık*- fiili mevcuttur: 'be vile (man), fester, corrupt (wound) [= Ar. la'uma, tanaffaṭa, fasada]' (Dankoff-Kelly 1982: 105 [s. 190]).

³ Neşirde *alığ* tercüme edilmemiştir (Erdal 2004: 412, dip. 604).

SEVORTYAN, DLT'deki kelimenin Osmanlıcada görülen *alık* 'aptal' ile ilişkili olabileceği tahmin etmiş ve kelimenin kökünü farazî **al-* 'aklını yitirmek' veya **al* 'aptal' köküne dayandırmıştır (1974: 145).⁴

Yukarıdaki teklifimiz ışığında, KB'deki beyitleri bağlamlarını da dikkate alarak tekrar değerlendirmeye çalışalım:

1490. beyit Ay Toldı'nın hükümdar Kün Togdı'ya yazdığı vasiyetname bölümünde bulunur. Ay Toldı, ölmek üzeredir ve oğlunu hükümdara emanet etmek ister. Beyitte oğluna nasıl muamelede bulunulması gerektiğini hükümdara söylemektedir. Ay Toldı, söyleyeceklerini 'volitional' işlevindeki {-sU} ekini (Erdal 2004: 234-236) kullanarak ifade eder. Cümledeki 'volitional' ekli yüklemelerin (*itil-sü, tüzül-sü, tusul-su, alın-su*) fâili Ay Toldı'nın oğludur. Bu mısradaki *alık*'ı doğru anlamak için *alık* ile bağlantılı olan *alın-* fiilinin de iyi anlaşılması gereklidir. Uygurcada fiilin 'seçilmek, ayrılmak' anlamı için bk. Röhrborn 2010: 47. Mısradaki *alinsu* için üç yazmada da ortaklık vardır. Krş. K 72/4, V 60/9, F 117/14. *Old Turkic Word Formation*'da *alın-* için 'to accept, chose, receive into onself, take up' (Erdal 1991: 586-587) anlamları verilmiştir. Burada daha önce düşünülen 'alışkanlık edinmek' anlamı pek uygun değildir, çünkü bu anlam kabul edildiğinde neyin 'alışkanlık edinileceği' belirsiz kalmaktadır. Gerçi DANKOFF, tercümesinde 'alışkanlığın' önüne 'proper' ekleyerek bu belirsizliği kısmen azaltmaya çalışmıştır. ARAT'ın *alık alın-* için 'meziyet sahibi olmak' şeklinde verdiği anlam da aslında 'meâlen tercüme' özelliğindedir. O hâlde, *alık*'ın Eski Türkçedeki 'kötülük, zarar' gibi anlamından hareketle KB'de *alık alın-* için 'kötü vasıfları alınsın, ayırılınsın' anlamını düşünmek yanlış olmayacaktır. Aslında, beyitte Ay Toldı'nın oğlunda gerçekleşmesi muhtemel gelişmenin dört aşamasından bahsedilmektedir: *itilsü kılınçı* 'davranışların düzelsin' → *tüzülsü yorık* 'hayatı yola girsin' → *tusulsu tapugka* 'devlet hizmetine girsin' → *alinsu alık* 'kötü vasıflardan ayırılınsın, kötü vasıfları gitsin'. Bununla beraber, KB'de *alık alın-* deyimleşmiş bir ifade de olabilir, zira Türkçede *al-* fiili deyimleşmeye oldukça müsaittir.

3629. beyit, Odgurmuş'un Ögdülmiş'e dünyanın faniliğinden ve zararlarından bahsettiği bölümde yer almaktadır. Bir önceki beyitte nefsin kötülüğünden ve insana verdiği zarar dile getirilmiştir. Beyitteki *etözke alık bir-* ifadesinin ARAT tarafından yapılan 'vücuda taviz verme' ve TEZCAN tarafından yapılan 'vücuda alışkanlık yerleştirme' tercümelemeleri 1490. beyitteki gibi belirsizlik göstermektedir. Burada insanın kendisine ve nefesine yaptığı kötülük ve zulümden bahsedilmektedir, bu nedenle bağlamın daha iyi anlaşılması için ifadenin Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlerle birlikte değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili ayetler için bk. 4/110, 5/80, 12/53. Ayrıca beyitteki *etöz*, 'beden' anlamında değil, 'kendi, kendisi' anlamında olmalıdır. Kelimenin bu anlamı Uygurca metinlerde bilinmektedir. Krş. Uçar 2013: 762-763 [s. 130-131]. Sonuç olarak, *etözke alık bir-* ifadesi 'kendisine (nefsine) kötülük yapmak, zulmetmek' anlamında düşünülebilir.

4757. beyit yine Odgurmuş'un Ögdülmiş'e dünyaya itibar edilmemesi gerektiğinden bahsettiği tavsiye bölümünde bulunur. Beytin yer aldığı kısımda hükümdarların tepkisel davranışlarından söz edilmektedir. ARAT, burada kelimeyi

⁴ Osmanlıca ve Türkiye Türkçesindeki *alık* 'aptal, akılsız, avanak' kelimesinin kökeni için birçok sözlükte DLT'de geçen *alıg* gösterilmiştir. Bk. Doerfer 1965: 535 [s. 116]; Räsänen 1969: 17b; Tietze 2002: 152a. Ayrıca, DLT'deki *alıg*'ın DS'de *alık* (II) olarak yaşadığı tespit edilmiştir (Ata 2000: 75). Ancak, bize göre 'kötülük' ve 'aptallık' arasındaki anlamsal ilişki tekrar değerlendirilmelidir. Diğer taraftan, DS'deki *alık* (II) maddesindeki '1. düzensiz, tertipsiz; 2. anlayışlı, kavrayıcı, alıngan, hassas; 3. sözünde durmayan, yalancı, döneke' (217a) anlamlarının DLT'deki *alıg* ile ilişkili olması oldukça muhtemeldir.

doğru anlamış ve kelimeye 'fenalık' anlamını yüklemiştir. CLAUSON da tercümesine soru işareti koyarak bu yerdeki şüphesini dile getirmiştir. DANKOFF, kelimeyi tercüme etmemiştir, zira daha önce bu kelime için verdiği 'habits' anlamının burası için uygun olmadığını muhtemelen fark etmiştir. Beytin bağlamına dayanarak kelimenin '(hükümdarın) fenalıkları, kötü huyları' anlamında olduğu söylenebilir.

KB'deli *alık* için teklif edilen 'arzu, istek' veya 'alışkanlık' gibi anlamların DLT'den bir tanığı var mıdır? CLAUSON'un sözlüğünde KB'nin 4757. beytinde bulunan *alık* ile Kâşgarî'nin kaydettiği *aluk* birlikte ele alınmıştır.⁵ Hatta maddenin başındaki *aluk~alık* ikili gösterimine KB'deki *alık* neden olmuş olmalıdır. Ancak bu tanık DLT'de üstünlü elif ile yazılmıştır ve kelime *oluk* olmalıdır. Krş. *oluk* 'güçlü' = Ar. *adla'*: *oluk* er 'a sturdy man' (Dankoff-Kelly 1982: 46 [s. 108]). Görüldüğü üzere KB'nin 4757. beytinde bulunan *alık* ile DLT'deki *aluk* arasında hem seslik hem de anlam bakımından herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Hâlbuki yukarıda teklif edilen 'kötü, fena' anlamındaki bir tanık DLT'de mevcuttur. Kâşgarî, KB'de *alık* olarak görülen kelimeyi *alıg* (Oğuz ve Kıpçak) olarak kaydetmiştir: *alıg* '(= Ar. *radî*) anything bad' (Dankoff-Kelly 1982: 44 [s. 106], 193 [s. 294]).

KB'deki *alık*'ın Kâşgarî'nin kaydettiği *alıg* ile ilişkilendirilmeyişinin nedeni KB'nin yazmalarında kelimenin *gayın* (غ) ile değil, *kāf* (ك) ile yazılmış olmasıdır. Bu nedenle, KB'deki kelimenin *alık~aluk* 'habits' (Clauson 1972: 135b-136a) olabileceği tahmin edilmiştir. Eski Uygurca sözlükte kelimenin okunuşundan kesin olarak emin olunmadığı için kelimenin yazıçevrimi *alık~alıg* olarak iki şekilde gösterilmiştir (Röhrborn 2015: 89).

KB'nin yazmaları arasındaki ilişki ve yazmaların kronolojik sırası hakkında DANKOF şunları söylemektedir:

"En eski nüsha B (Fergana, XIII. yüzyıl ?), sonra C'dir (Mısır [Kahire], 1367'den önce) ve en sonra da A (Viyana, 1439) nüshası gelir. A ve C arasında birbiriyle uyuşan sayısız kısım mevcuttur, ama B ile diğer iki nüsha arasında pek fazla uyum bulunmaz (mesela, B'de manzum giriş yoktur). A ve C bir grup teşkil etmesine rağmen, aslında birçok noktada da birbirinden ayrılmaktadır (mesela, A'da 6304-6351 ve 6521-6604 arası yoktur)" (2015: 270).

KB'nin neşri, bugün elimize ulaşan eksik ve XI. yüzyıldan çok daha sonra kaleme alınan yazmalarından hareketle meydana getirilmiştir. Elimizdeki *Kutadgu Bilig* neşrinin Yusuf Has Hâcib'in kaleminden çıkan eserden farklı olduğu oldukça açıktır. Üç yazma arasındaki farkların fazla oluşu da bunu teyit etmektedir.

O hâlde, Kâşgarî'nin *gayın* (غ) ile kaydettiği kelimenin KB'nin yazmalarında *kāf* (ك) ile yazılmış olmasının nedeni ne olabilir? Bu konuda birkaç tahminde bulunmak mümkündür:

1. Orta Türkçe döneminde kelime sonunda /ğ/ ve /k/ ünsüzleri pek çok örnekte birbirine karışmıştır: *katıg~katık*, *kurug~kuruk*, *sarıg~sarık*, *ulug~uluk*, vs. (Eckmann 1988: 28-29). KB'nin Arap harfli K ve F yazmalarında da benzer bir durumun gerçekleşmiş

⁵ DLT'deki *aluk*, *Tarama Sözlüğü'*nde de mevcuttur, ancak sözlükte kelime için 'gidiş tarzı' anlamı verilmiştir (TS: 101). CLAUSON da *Tarama Sözlüğü'*ndeki anlamı kabul etmiştir (136a). Buradaki anlamın da 'kötülük, fenalık' ile değiştirilmesi yanlış olmayacaktır.

olması muhtemeldir. Zaten teşekkül noktası aynı olan iki ünsüzün birbiri yerine kullanımı tarihî Türk dili sahasında pek de yadırganacak bir durum değildir.

2. Kâşgarî, aslı /ğ/ ile olan bazı sözcüklerin bazen ötümsüzleşerek /k/ ile de kullanıldığını, bunun bu ünsüzlerin çıkış noktalarının yakınlığından kaynaklandığını belirtmiştir. Bir yerde Yağma lehçesinde bu durumun olduğunu söylemiş ve *bışık* örneğini vermiş; diğer örneklerde ise herhangi bir lehçe adı zikretmemiştir. Örnekler şunlardır: *tağuzmak~tağuzmak*, *yağru~yakru*, *bışığ~bışık*, *tamğalığ~tamğalık* (Karahan 2013: 136). Kâşgarî'nin zamanında bile /ğ/ ve /k/ ünsüzleri arasında bir karışma olduğuna göre, DLT'deki *alığ*'ın KB'nin K ve F yazmalarında *alık* olmasına pek şaşırılmaması gerekiyor.

3. DLT'de bazı ünsüzlerin yazımında karışıklık olduğu görülüyor. Birbirine karıştırılan ünsüzler arasında /ğ/ ve /k/ da vardır: *yasığlık* → *yasıklık*, *toğum* → *toğum*, vs. (Dankoff-Kelly 1982: 29). Buna göre -küçük bir ihtimal de olsa- DLT'de *alık*'ın *alığ* şeklinde yazılmış olabileceği tahmin edilebilir.

Son olarak, Eski Türkçedeki *alık*- <(*alı-) 'zalim olmak, vahşi olmak' fiili (Erdal 1991: 645; Röhrborn 2010: 46) ile *alık*'ın 'kötü, vahşi' tabanlarının sesteş 'fiil-isim' olduklarını belirtmek gerekiyor. Bu durum da aslında kelimenin *alığ* değil *alık* olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁶

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, KB'nin üç yerinde geçen *alık* kelimesinin 'alışkanlık' veya 'istek, arzu' gibi bir anlamının olmadığı söylenebilir. Kelime, 'kötü, fena' anlamındadır. 1490, 3629 ve 4757. beyitlerin anlamlandırılmasında bu anlamlar dikkate alınmalı ve Kutadgu Bilig dizinde gösterilen anlamlar düzeltilmelidir.

Kısaltmalar

Ar. = Arapça

bk. = bakınız

DLT = Dîvânü Lugati't-Türk

DS = Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1993

F = Yusuf Has Hâcib 2015a

K = Üşenmez-Uçar 2014

KB = Kutadgu Bilig

krş. = karşılaştırınız

TS = Tarama Sözlüğü 1995

V = Yusuf Has Hâcib 2015b

⁶ ERDAL, *alık*- ve *ılık*- fiillerinin anlamlarının birbirine yakın olması nedeniyle karıştırıldığını düşünmektedir. KB'nin 337. beytinde geçen *ılık*- fiili sadece F 36/8'de bulunur (1991: 495). Ayrıca *alık*- için bk. Tekin 1995: 180.

Kaynaklar

- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I: Metin*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Arat, R. R. (1959). *Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig II: Tercüme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III: İndeks, İndeksi Neşre Hazırlayanlar: K. ERASLAN; O. F. SERTKAYA; N. YÜCE*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ata, A. (2000). *Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler*, *Türkoloji Dergisi*, XIII/1: 67-97.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- Dankoff, R. (2015). *Kutadgu Bilig'in Metin Sorunları*, Çev. E. UÇAR, *Dil Araştırmaları*, 16: 269-286.
- Dankoff, R.; J. KELLY (1982). *Mahmut el-Kâşzarî: Compendium of the Turkic Dialects (Dīvān Luḡāt at-Türk)*, Part I, Harvard: Harvard University Press.
- Dankoff, Robert (1983). *Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig): a Turko-Islamic Mirror for Princes*, Chicago and London: University of Chicago Press.
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenszeit*, Band II, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*, Çev. G. KARAAĞAÇ, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erdal, M. (1979). *Die Konverb- und Aoristendungen des Alttürkischen*, *Ural-Altische Jahrbücher*, 51: 104-126.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a functional approach to the lexicon*, Vol. I-II, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: E. J. Brill.
- Karahan, A. (2013). *Dīvānu Luḡāti't Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kasai, Y. (2017). *Die altuigurischen Fragmente mit Brāhmī-Elementen*, unter Mitarbeit von H. OGIHARA, *Berliner Turfantexte 38*, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- Nadelyayev, V. M. et al (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.
- Radloff, W. (1910). *Das Kudatku Bilik des Jusuf Chass-Hadschib aus Bäläsagun*, Theil II: Text und Übersetzung nach den Handschriften von Wien und Kairo, St. Petersburg: Buchdruckerei der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. [İç kapakta 1900 tarihi var!]
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII*, nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I: Verben, Band 1: ab-üzgla-, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II: Nomina-Pronomina-Partikeln, Teil 1: a-asvık, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obşetyurkskiy i Mectyurkskiy Osnovi na Glasniye)*, Moskva: Institut Yazıkoznaniya.
- Steingass, F. J. (1892). *A Comprehensive Persian-English Dictionary, Including the Arabic Words and Phrases to be Met with in Persian Literature*. London: Routledge & K. Paul. [New Print: Beirut Lebanon 1998]
- Tekin, T. (1995). *Relics of Altaic Stem-Final Vowels in Turkic*, Laut- und Wortgeschichte der Türksprachen: Beiträge des internationalen Symposiums (Berlin, 7. bis 10. Juli 1992), Hrsg. von B. KELLNER-HEINKELE; M. STACHOWSKI, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden: 173-187.
- Tezcan, S. (1981). *Kutadgu Bilig Dizini Üzerine*, Türk Tarih Kurumu Belleten, 178: 23-78.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, I: A-E, İstanbul-Viyana: Simurg Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1993). 12 Cilt, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, E. (2013). *Uygurca Altun Yaruk Sudur*, IX. Kitap [金光明最勝王經卷第九], Diplomatik Neşir Usûlüyle Yayını, Tercüme Açıklamalar ve Dizin, İzmir: Dinozor Kitabevi Yayınları.
- Üşenmez, E.; E. UÇAR (2014). *İslamî Dönem Türk Edebiyatının ilk Eseri: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib, Kahire Nüshası (Tıpkıbasım)*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1995). 8 Cilt, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusuf Has Hâcib (2015a). *Kutadgu Bilig B Fergana Nüshası (Taşkent Devlet Şarkşünaslık İnstituti Huzuridegi Abu Rayhan Beruniy Namli Şark Kolyazmaları Merkezi 1809. nr.)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusuf Has Hâcib (2015b). *Kutadgu Bilig A Viyana Nüshası (Wien, ÖNB, Cod. A. F. 13)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zieme, P. (2001). *Manichaeism-Turkic Dispute in Runic Script, The Light and the Darkness*, Studies in Manichaeism and its World, Ed. by P. MIRECKI; J. BEDUHN, Brill, Leiden-Boston-Köln: 209-219.
- Zieme, P. (2011). *Nicht-uirgische Besonderheiten in altuirgischen Texten*, Türk Dilleri Araştırmaları, 21/2: 279-291.

